

Filozofski fakultet u Rijeci
Sveučilište u Rijeci
Odsjek za povijest umjetnosti
Sveučilišna avenija 4, Rijeka

Završni rad

ZELENA POTKOVA U ZAGREBU
Spomenik urbanizma i arhitekture historicizma

Studentica: Sunčana Lelkić
Godina: 3.
Studijske grupe: HJK/PU
Mentor: dr. sc. Julija Lozzi Barković, red. prof.

Rijeka, 08. 09. 2016.

SADRŽAJ

1. SAŽETAK	1
2. UVOD	2
3. ZAGREB.....	3
3.1. POVIJESNI OKVIR.....	3
3.2. ARHITEKTONSKI RAZVOJ.....	3
4. MILAN LENUCI.....	8
5. ZELENA POTKOVA.....	9
5.1. ISHODIŠTE.....	9
5.2. GENEZA	9
5.3. TRG NIKOLE ŠUBIĆA ZRINSKOG	10
5.4. TRG JOSIPA JURJA STROSSMAYERA.....	12
5.5. TRG KRALJA TOMISLAVA	14
5.6. TRG ANTE STARČEVIĆA	15
5.7. BOTANIČKI VRT	16
5.8. TRG MARKA MARULIĆA	16
5.9. TRG IVANA, ANTUNA I VLADIMIRA MAŽURANIĆA	17
5.10. TRG MARŠALA TITA	18
6. BEČKI RING – UZOR ZELENE POTKOVE	20
7. ZAKLJUČAK	21
LITERATURA.....	22
PRILOZI.....	25

1. SAŽETAK

Fokus ovog rada stavljen je na Zelenu potkovu u Zagrebu kao jedan od najznačajnijih spomenika historicizma u Hrvatskoj. U uvodnim se poglavljima donosi nekoliko riječi o samom gradu Zagrebu, smješta ga se u povijesni kontekst i daje kratak povijesni pregled zagrebačke arhitekture. Središnji dio rada bavi se Zelenom potkovom koja je također postavljena u povijesni kontekst, polazeći od najranijih razdoblja kada je postojala kao ideja pa do njenog potpunog razvoja u niz od osam trgova. Trgovi su podijeljeni u tri cjeline, odnosno na istočni, zapadni i južni perivoj te zajedno čine okvir oko središta Donjeg grada. Ovaj se dio rada najviše bazira na knjigama autorice Snješke Knežević koja je mnogo vremena posvetila proučavanju kompleksa Zelene potkove te ga vrlo detaljno iznijela u svojim djelima. Zelena potkova također nosi ime Lenucijeva potkova, a naziv je dobila u čast Milanu Lenuciju u uvjerenju kako je upravo on autor same ideje o okviru trgova. U radu tako donosim i vrlo kratku biografiju Milana Lenucija kao ključne osobe vezane uz razvoj Zelene potkove. Naposljetku je kratko objašnjen i tzv. Bečki Ring koji se smatra jednim od glavnih uzora zagrebačke Zelene potkove.

Ključne riječi: Zagreb, Zelena potkova, Milan Lenuci, historicizam, Bečki Ring

2. UVOD

Tema ovog rada je Zelena potkova u Zagrebu kao jedan od temeljnih spomenika historicizma u Hrvatskoj. Cilj rada je objasniti i smjestiti fenomen Zelene potkove u povijesni kontekst grada Zagreba te povijesni kontekst samog njenog nastanka. Rad je podijeljen u pet poglavlja. Prvo je poglavlje uvodno poglavlje. U drugom se poglavlju donosi povijest grada Zagreba i zagrebačke arhitekture radi lakšeg shvaćanja samog konteksta nastanka i smještaja Zelene potkove. Treće poglavlje je posvećeno Milanu Lenuciju kao idejnom začetniku Zelene potkove. Četvrti je dio ujedno i središnji dio u kojem se govori o fenomenu Zelene potkove. Podijeljen je u niz manjih poglavlja u kojima su pojedinačno obrađeni svi trгови koji čine perivojski okvir oko Donjeg grada. Naime, Zelena potkova ili Lenucijeva potkova je termin koji se koristi za niz od osam trgova koji čine Trg Nikole Šubića Zrinskog, Trg Josipa Jurja Strossmayera, Trg kralja Tomislava, Trg Ante Starčevića, Trg Marka Marulića, Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića i Trg maršala Tita te Botanički vrt. Perivojski se okvir donjogradskog središta utvrđuje kao izvorno graditeljsko djelo kulture 19. stoljeća tek u periodu nakon Drugog svjetskog rata.¹ Na ovom su području izraženi ideali više kultura. Važno je napomenuti kako je Zelena potkova preventivno 1997. godine zaštićena kao cjelina, a 1999. godine upisana je u Registar spomenika kulture RH.² U petom se poglavlju koje je ujedno i poglavlje donosi nekoliko činjenica o Bečkom Ringu kao temeljnom uzoru zagrebačke Zelene potkove.

¹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zelena potkova u Zagrebu*, u: *Historicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 2000., 101.

² SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj. 1.), 114.

3. ZAGREB

3.1. POVIJESNI OKVIR

Glavni grad Republike Hrvatske, kao i njeno gospodarsko, političko i kulturno središte jest grad Zagreb. Godine 1094. osnovana je prva biskupija u tadašnjem Zagrebu koji se smjestio uz lijevu obalu potoka Medveščaka te podno južnih obronaka Medvednice. Tada je obuhvaćao prostor Kaptola te područje u njegovoj neposrednoj blizini, dok danas seže između rijeke Save i Medvednice, ali i lagano izlazi izvan navedenih granica. Kaptol, tadašnji biskupski Zagreb, bio je tvrđava i županijsko središte, a povremeno i sjedište hrvatskoga bana. Zagrebu je pripadao i dio Gradeca. I Kaptol i Gradec su 1242. godine poharali Tatari. Iste je godine hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. (1206. – 1270.) Zlatnom bulom dodijelio Gradecu status slobodnog kraljevskog grada. Godine 1266. Gradec je utvrđen bedemima i kulama, a isto se dogodilo i s Kaptolom po naredbi Matije Korvina (1443. – 1490.)³ kad su Turci počeli provaljivati u Turopolje. Između Kaptola i Gradeca su tijekom srednjega vijeka često izbijali sukobi. Od 16. se stoljeća za oba naselja počeo rabiti naziv Zagreb, a upravo je to vrijeme velike turske opasnosti. Zbog ratovanja s Turcima, grad je tijekom 17. i 18. stoljeća bio prilično osiromašen, a upravo je to i vrijeme kada stradava od velikih požara koji su ga poharali 1645., 1674., 1706. i 1731. godine te pošasti kuge iz 1647. i 1682. godine. Zbog tih raznih nepogodnih događaja, ban 1756. godine seli svoje sjedište u Varaždin koji tada postaje glavnim gradom Hrvatske sve do 1776. godine kada ga je zahvatio katastrofalan požar. Nakon toga, Zagreb ponovno postaje upravno, političko, ali i gospodarsko sjedište Hrvatske.⁴

3.2. ARHITEKTONSKI RAZVOJ

Još za vrijeme utvrđenja Gradeca podignute su kule Popov toranj i Lotrščak koje su sačuvane do danas. Nakon toga je 1254. godine završena gradnja Medvedgrada, utvrde smještene na Medvednici. Kada se grad u drugoj polovini 13. stoljeća obnavljao od tatarskih provala izgrađena je gotička kapela sv. Stjepana. U 13. je stoljeću započeta i gradnja nove zagrebačke katedrale, kada je podignut istočni dio s gotičkim svetištem.⁵ Zapadni je dio katedrale građen kroz 14. i 15. stoljeće. Istodobno s gradnjom katedrale, franjevci na Kaptolu

³ Matija Korvin je bio hrvatsko-ugarski kralj. Nadimak Korvin dobio je prema gavranu (lat. *corvus*) koji je bio dio njegova obiteljskog grba. Slomio je vlast hrvatskih i ugarskih magnata te je utemeljio centralističku monarhiju. Na osvojenim je područjima u Bosni osnovao Jajačku i Srebreničku banovinu. Najveći i posljednji protuturski uspjeh bilo mu je osvojenje utvrde Šabac. Nakon njegove smrti, obrambeni je sustav protiv Osmanlija počeo slabjeti. – *Matija Korvin*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39453>, posjećeno 06.09.2016.

⁴ DUBRAVKO HORVATIĆ (bilj. 3.), 9.-14.

⁵ DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Zagreb: Arhitektonski atlas*, Zagreb, 2014., 9.

grade svoj samostan i crkvu. U 14. je stoljeću izgrađena i crkva sv. Marka na Trgu sv. Marka.⁶

Zbog velike opasnosti od Osmanlija, 1511. godine srušena je kapela sv. Emerika smještena ispred katedrale te je na njenom mjestu sagrađena renesansna utvrda koja je obuhvatila cijeli katedralni sklop. Kula je nazvana prema biskupu Tomi Bakaču (1435. – 1521.)⁷, no srušena je 1906. godine kako bi se otvorio pogled na neogotičko pročelje katedrale.

Važnu ulogu u počecima barokne arhitekture u Zagrebu imaju isusovci. Naselili su nekadašnji dominikanski samostan te krenuli u podizanje nove crkve posvećene sv. Katarini koja je jedna od prvih baroknih građevina na području sjeverne Hrvatske. Crkva sv. Marka na Gradecu biva barokizirana, a uz svetište je podignut i novi zvonik. Katedrala je također podosta obnovljena u vrijeme baroka. Nakon velikog je požara na južnoj strani glavnog pročelja sagrađen veliki zvonik, a dobila je i novu opremu. Uz to se krajem 17. i početkom 18. stoljeća počinju graditi prve reprezentativne stambene građevine na Gradecu.⁸

Klasicizam lagano prodire u Zagrebačku arhitekturu u posljednja dva desetljeća 18. stoljeća. Najvažniji zagrebački arhitekt s početka 19. stoljeća svakako je Bartol Felbinger (1785. – 1871.)⁹ koji u zagrebačku arhitekturu donosi bidermajerski klasicizam. Od njegovih se radova svakako ističu vlastita mu kuća na Trgu bana Jelačića te hotel Pruckner. Isto tako, arhitekti mnogih važnih građevina iz tog perioda nisu ni poznati. Tako je primjerice s kućom Demetrović.

Oko 1840-ih u zagrebačku arhitekturu počinju ulaziti elementi romantizma i historicizma. Romantizam, kao i u ostatku Hrvatske, počinje dominirati 1850-ih godina. U to je vrijeme izgrađena zgrada nove zemaljske bolnice koja od 1882. postaje dijelom zagrebačkog sveučilišta (današnji Pravni fakultet). Zgrada je najvažniji primjer romantičarskog *Rundbogenstila*, a u istom je stilu pregrađena i kula Lotrščak. Krajem 1860-ih izgrađene su i prve građevine koje nas uvode u razdoblje visokog historicizma.¹⁰ Tu je važnu

⁶ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 12.), 10.

⁷ Toma Bakač je bio biskup i državni kancelar porijeklom iz Rumunjske. Dao je podignuti, po njemu nazvanu, Bakačevu kulu za obranu zagrebačke katedrale od Osmanlija. U Hrvatskoj je stekao brojne posjede uključujući Susedgrad, Medvednicu, Stubicu i dr. - *Bakač, Toma*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5334>, posjećeno 07.09.2016.

⁸ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 12.), 11.-13.

⁹ Bartol Felbinger najznačajniji je zagrebački graditelj s prve polovice 19. stoljeća. U Zagreb je stigao iz Beča, a mnogi njegovi projekti nikad nisu provedeni. Prema njegovim se nacrtima radilo u Zagrebu, Samoboru i Varaždinskim Toplicama. – *Felbinger, Bartol*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19167>., posjećeno 07.09.2016.

¹⁰ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 12.), 14.-15.

ulogu odigrao Franjo Klein (1828. – 1889.)¹¹, a njegovim se najboljim ostvarenjem smatra kuća Israhela Rosenfelda. U vrijeme Bachova apsolutizma dolazi do ujedinjenja Kaptola, Gradeca, Nove Vesi, Vlačke ulice te sela Trnje i Horvati. Godine 1865. izrađena je prva regulatorna osnova grada Zagreba, a druga koja se obično pripisuje Milanu Lenuciju potječe iz 1887. godine. U tom se periodu Zagreb širi prema jugu, između krakova Zelene potkove. Zelena je potkova najvažnija urbanistička cjelina nastala u Zagrebu krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Visoki je historicizam dominirao zagrebačkom arhitekturom 70-ih i 80-ih godina 19. stoljeća. Kao dominantan stil stambene i javne arhitekture ističe se neorenesansa. Neke od najvažnijih gradnji tog vremena svakako su Zgrada slavonskog gospodarskog društva, Hrvatski glazbeni zavod, palača Buratti i Kukovićeva kuća.¹²

Oko 1870-e u zagrebačku arhitekturu pristiže utjecaj arhitekta Friedricha Schmidta (1825. – 1891.)¹³ i njegovih učenika. Schmidtu je povjerena restauracija župne crkve sv. Marka i katedrale sv. Stjepana. Nakon toga je trebao izgraditi Marijin stup s fontanom na Kaptolu te neorenesansnu palaču JAZU. Među učenicima najviše se istaknuo Herman Bollé (1845. – 1926.)¹⁴ koji će s vremenom postati jednim od najvažnijih gradskih arhitekata. Neke od najvažnijih zgrada s kraja 19. i početka 20. stoljeća svakako su Šumarski dom, Državni šumski erar, Glavni kolodvor i uprava željeznica, uprava pošta i dr. U to se vrijeme projektira i neobarokna zgrada Hrvatskog narodnog kazališta te se radi na gradnji Umjetničkog paviljona. Jednako se tako, krajem 1880-ih počinje u zagrebačku arhitekturu unositi elemente kasnog historicizma. Najvažniji arhitekti svakako su Leo Hönigsberg i Julius Deutsch. Zajedno su osnovali najvažniji zagrebački arhitektonski ured, a gradili su u raznim oblicima historijskih stilova od kojih se najviše ističu građevine u neorenesansnom i neobaroknom stilu – palača Schlesinger, palača Kolmar, palača Spitzer te Hrvatski učiteljski dom.¹⁵

Širenju secesije u Zagrebu najviše doprinose mladi arhitekti koji su radili u arhitektonskom uredu Hönigsberg i Deutsch. Među najvažnijima ističe se Vjekoslav Bastl

¹¹ Franjo Klein je bio hrvatski graditelj. Studirao je arhitekturu u Beču, a u Zagreb je prenio elemente bečkog historicizma. Rani mu radovi odišu neorenesansnim stilom. – *Klein Franjo*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31802>, posjećeno 07.09.2016.

¹² DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 12.), 16., 17.

¹³ Friedrich Schmidt je bio njemačko-austrijski restaurator i arhitekt. Bio je profesor arhitekture na Akademiji u Beču, a gradio je u duhu historicizma. Osim u Beču, njegovi su radovi poznati i u Zagrebu. – *Schmidt, Friedrich von*, <http://proleksis.lzmk.hr/45175/>, posjećeno 07.09.2016.

¹⁴ Herman Bollé je bio hrvatski arhitekt porijeklom iz Njemačke. U Hrvatskoj je radio na projektima đakovačke katedrale te restauracije crkve sv. Marka po Schmidtovim planovima. Naposljetku se doselio u Zagreb, a u Hrvatskoj je izgradio niz objekata koji su mu donijeli naslov jednog od najplodnijih i najuglednijih hrvatskih arhitekata. – *Bollé, Herman*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8551>, posjećeno 07.09.2016.

¹⁵ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 12.), 17.-20.

(1872. – 1947.)¹⁶ s kućom Pečić, Kalina i Feller te Trgovačko-obrtničkim muzejom. Puno je veći trag u Zagrebu ostavila kasna secesija.¹⁷ U arhitektonskim se oblicima kasne secesije najviše istaknuo Ignjat Fischer (1870. – 1948.)¹⁸ svojom uglovnicom Rado i sanatorijem u Klaićevoj. Kao najvažnija građevina zagrebačke secesije ističe se nacionalna i sveučilišna knjižnica, rad Rudolfa Lubynskog (1873. – 1935.)¹⁹ koja je do danas gotovo u potpunosti sačuvala svoju unutarnju opremu. Također, u godinama do Prvog svjetskog rata osobito se ističe arhitekt Viktor Kovačić čiji su radovi uvod u modernu arhitekturu. Od njegovih se građevina najviše ističu kuća Oršić-Divković, kuća Frank te crkva sv. Blaža.

U razdoblju nakon Prvog svjetskog rata nastavljaju se tendencije započete u predratnim godinama. Kasna klasicirana secesija vodi prema *art-décou*, ali najveći trag u zagrebačkoj arhitekturi ipak ostavlja modernistički klasicizam. Među najvažnije primjere modernističkog klasicizma ubrajaju se zgrada Burze, Slavenska banka i Središnji ured za osiguranje radnika.

Povratkom mladih arhitekata sa školovanja, oko 1920-ih u zagrebački arhitekturu počinje ulaziti moderna. Tu svakako treba ubrojiti pregradnju kuće Stern, zatim uglovnicu Rosinger-Jungwirth, kuću Baum te vilu Pfeffermann. Zatim tijekom 1930-ih godina zagrebačkom arhitekturom dominira moderna arhitektura internacionalnog stila. Dio se arhitekata priključuje grupi „Zemlja“ kojoj je cilj bio uvesti u hrvatsku arhitekturu ideje o humanom građenju. Utemeljenjem zagrebačke Visoke tehničke škole, Zagreb je postao glavnim središtem obrazovanja arhitekata s područja cijele bivše Jugoslavije.

Period od druge Jugoslavije pa do kraja Drugog svjetskog rata obilježen je snažnom demografskom ekspanzijom i gradnjom brojnih poslovnih i stambenih zgrada.²⁰ Prostor oko Moskovskog bulevara trebao je postati novim gradskim središtem te su s time na tom prostoru realizirani glavni primjeri arhitekture. Zbog nedostatka novaca projekt je ostvaren tek djelomično. Iz tog se perioda među najvažnijim se zgradama ističu Gradska vijećnica,

¹⁶ Vjekoslav Bastl bio je hrvatski arhitekt s bečkim obrazovanjem. Radio je u uredu Hönigsberg i Deutsch, a u Zagreb je donosio elemente zrele bečke secesije. Sudjelovao je na mnogim natječajima u Beču, Zagrebu, Sarajevu, Beogradu i drugdje. – Bastl, Vjekoslav, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=6201>, posjećeno 07.09.2016.

¹⁷ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 12.), 21.

¹⁸ Ignjat Fischer je bio hrvatski arhitekt koji je arhitekturu studirao u Beču i Pragu. U Zagrebu je vodio projektni atelje, a izveo je neke od najvažnijih djela secesijske arhitekture u Zagrebu. Između dva svjetska rata projektirao je građevine u rasponu od neohistoricizma do umjerenog modernizma. – Fischer, Ignjat, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19721>, posjećeno 07.09.2016.

¹⁹ Rudolf Lubynski je bio hrvatski arhitekt koji je studirao u Dresdenu. U Zagrebu je imao svoj atelje. Smatra se jednim od najznačajnijih hrvatskih arhitekata u periodu do Prvog svjetskog rata. Gradio je poslovne, stambene i obiteljske građevine. – Lubynski, Rudolf, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37360>, posjećeno 07.09.2016.

²⁰ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 12.), 22.-29.

Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Fakultet elektrotehnike i računalstva, Palača pravde i brojne druge. U to je vrijeme izgrađen i Dinamov stadion koji se smješta uz Maksimir.

Gradnja novog Zagreba započeta je izgradnjom Zagrebačkog velesajma te naselja Trnsko. Prostor velesajma čuva brojne antologijske primjere zagrebačke arhitekture među kojima valja spomenuti Paviljon Litostroj i Paviljon nacija. Osim Trnskog, tada su započele izgradnje i brojnih drugih naselja poput Travnog, Zapruđa, Utrina, Remetinca i dr. U novim su naseljima podignute stambene zgrade, vrtići, škole te čak i robne kuće i poneke medicinske ustanove. U novije se vrijeme u Novom Zagrebu grade poslovne i trgovačke zgrade.

Krajem 1960-ih te početkom 1970-ih u zagrebačku arhitekturu polagano ulazi postmoderna koja je ostavila niz zanimljivih arhitektonskih realizacija poput Elektre, krematorija na Mirogoju, bazen Mladosti na Savi i dr. Postmoderna nikad neće u potpunosti dominirati zagrebačkom arhitektonskom scenom.

U zagrebačku se arhitekturu nakon raspada Jugoslavije 1991. godine počeo uvlačiti novi modernizam koji je osobito prisutan u stambenoj arhitekturi. U posljednja se dva desetljeća gradi niz javnih građevina poput vrtića, nadograđuje se Agronomski fakultet, Muzej suvremene umjetnosti i dr. U novije se vrijeme grade brojni trgovački centri na gradskim rubovima. Nakon pada komunizma grade se brojne sakralne građevine, a posebno katoličke crkve, a nakon 2000. počinju se graditi i veoma brojne višestambene zgrade.²¹

²¹ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 12.), 30.-36.

4. MILAN LENUCI

Hrvatski urbanist Milan Lenci rođen je 30. srpnja 1849. godine u Karlovcu. Realnu je gimnaziju završio u Zagrebu, dok je na Visokoj tehničkoj školi diplomirao u Grazu.²² Od 1874. godine djeluje u Zagrebu gdje se zaposlio kao podmjernik u građevnom uredu.²³ Godine 1891. postao je ravnateljem Gradskog građevnog ureda.²⁴ Upravo u to vrijeme započinje njegovo intenzivno urbanističko djelovanje.²⁵ Između 1891. i 1912. izradio je i urbanistički plan grada Zagreba.²⁶ Ono po čemu je Lenuci svakako najpoznatiji jest projekt Zelene potkove. Riječ je o uređenju središnjeg područja Donjeg grada te njegovog proširenja sa sjeverne, istočne i zapadne strane.²⁷ Projektiran je niz trgova koji zajedno čine perivojski okvir Donjeg grada. U njegovu je čast Zelena potkova kasnije nazvana i Lenucijevom potkovom.²⁸ U duhu historicističkog urbanizma osmislio je projekte za uređenje Dolca, Kaptola i Jelačićeva trga. Brojnim je projektima urbanizacije istočnih područja do parka Maksimir napustio model strogog ortogonalnog rastera. Godine 1907. napravio je nacrt nove regulatorne osnove grada koja je između ostalog uključivala i zamjenu željezničke pruge na središnjem prostoru nizom prometnica te smještanje industrijske zone na istočnu stranu čime omogućava proširenje grada Trnjem. Lenuci je na samom prijelomu stoljeća postavio temelje urbanog razvoja Zagreba u 20. stoljeću.²⁹ Umro je 16. studenog 1924. godine u Zagrebu.³⁰

²² Rođen Milan Lenuci, <http://www.hrt.hr/arhiv/2001/07/30/NDD.html>, posjećeno 08.09.2016.

²³ Milan Lenuci – prvi zagrebački urbanist, <http://pogledaj.to/arhitektura/milan-lenuci-prvi-zagrebacki-urbanist/>, posjećeno 08.09.2016.

²⁴ Lenuci, Milan, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36018>, posjećeno 08.09.2016.

²⁵ Rođen Milan Lenuci, <http://www.hrt.hr/arhiv/2001/07/30/NDD.html>, posjećeno 08.09.2016.

²⁶ Lenuci, Milan, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36018>, posjećeno 08.09.2016.

²⁷ Milan Lenuci – prvi zagrebački urbanist, <http://pogledaj.to/arhitektura/milan-lenuci-prvi-zagrebacki-urbanist/>, posjećeno 08.09.2016.

²⁸ Rođen Milan Lenuci, <http://www.hrt.hr/arhiv/2001/07/30/NDD.html>, posjećeno 08.09.2016.

²⁹ Milan Lenuci – prvi zagrebački urbanist, <http://pogledaj.to/arhitektura/milan-lenuci-prvi-zagrebacki-urbanist/>, posjećeno 08.09.2016.

³⁰ Rođen Milan Lenuci, <http://www.hrt.hr/arhiv/2001/07/30/NDD.html>, posjećeno 08.09.2016.

5. ZELENA POTKOVA

5.1. ISHODIŠTE

Sama zamisao okvira središta Donjeg grada u obliku perivoja pojavila se 1882. godine. Ideja je iznesena u sklopu planova o uređenju i obnovi nakon potresa koji je pogodio grad 1880. godine.³¹ U genezi same ideje naslućuju se dvije različite vizije perivojskog okvira što se tiče njegova sadržaja i funkcija. Prva, odnosno starija vizija veže se uz pojam gradskog parka. Već je do 60-ih je godina 19. stoljeća taj tip parka u Europi razrađen u teoriji i naravno, potvrđen u praksi. Druga se, odnosno novija ideja veže uz tzv. pučki perivoj. Plan pučkog perivoja predstavio je sveučilišni profesor C. C. L. Hirschfeldt (1742. – 1792.)³² iz Kiela. Funkcija parka podjednako je socijalna, rekreacijska i edukativna.

Uređenje pojedinih dijelova perivoja, točnije trgova same cjeline poticale su uglavnom odluke o gradnji ključnih upravnih i kulturnih objekata. O cjelini se 1892. godine počeo brinuti Milan Lenuci koji je bio predstojnik Gradskog građevnog ureda. Lenuci je predstavio svoj plan za perivojski okvir, a tipovi trgova koje je zamislio trebali su biti spoj ukrasnog trga, odnosno skvera i arhitektonskog trga. Pripadajući elementi Lenucijeve ideje predstavljaju konvencionalni graditeljsko-historicistički inventar. Naposljetku, Lenucijev je model primijenjen za uređenje Južnog perivoja, točnije za polovicu predviđene površine i to u reduciranom obliku.³³

5.2. GENEZA

Ishodište Zelene potkove poteklo je još iz doba prije nego se pojavilo moderno planiranje. Riječ je o stočnom sajmištu koje se do 1866. godine nazivalo Novim tergom. Gradski je magistrat još 1826. godine donio odluku o osnivanju Novog terga s ciljem uklanjanja trgovine stokom s Trga tridesetnice, odnosno današnjeg Jelačićeva (1801. – 1859.)³⁴ trga.³⁵ Mjesto trga izabrano prema postulatu Josepha Stübbena (1845. – 1936.)³⁶ za

³¹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 1.), 102.

³² Christian Cay Lorenz Hirschfeld rođen je 16. veljače 1742. godine, a umro je 20. veljače 1792. godine u Kielu. Bio je njemački krajobrazni teoretičar, sveučilišni profesor filozofije i povijesti umjetnosti u službi danske države te autor brojnih knjiga. Smatran je predstavnikom krajobraza romantičnog stila. – *Christian Cay Lorenz Hirschfeld*, https://de.wikipedia.org/wiki/Christian_Cay_Lorenz_Hirschfeld, posjećeno 02.09.2016.

³³ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 1.), 103.-107.

³⁴ Josip Jelačić bio je grof te hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban rođen 16. listopada 1801. godine u Petrovaradinu, a umro je 20. svibnja 1859. godine u Zagrebu. Školovao se u Theresianumu. Pod utjecajem Ljudevita Gaja priključio se narodnom pokretu. Banski je prisegu položio u Beču. – *Jelačić, Josip*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28950>, posjećeno 02.09.2016.

³⁵ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zelena potkova u Zagrebu*, Zagreb, 1996., 14.

³⁶ Hermann Joseph Stübben rođen je 10. veljače 1845., a umro je 8. prosinca 1936. godine u Frankfurtu na Majni. Bio je njemački arhitekt i urbanist, jedan od najboljih u svom polju i u teoriji i u praksi krajem 19.

stočna sajmišta. Postulat ih tako usmjerava na rub grada zbog činjenice da u okolišu šire što manju neugodnost za stanovanje i svojom znatnom prostranošću ne prepriječe protočnost prometa. Novo je stočno sajmište otprilike za trećinu veće od Trga tridesetnice, a oblik mu je gotovo pravilna pačetvorina te je povezao dvije povijesne ceste kojima su u grad pristizali kako ljudi tako i roba. Položaj Novog terga proizišao je iz zatečene prostorne strukture, odnosno iz tlocrta Donjeg grada. Za prostorni je koncept Donjeg grada bilo vrlo važno konačno određenje položaja željezničke pruge te lokacije kolodvora.³⁷

5.3. TRG NIKOLE ŠUBIĆA ZRINSKOG

Godine 1866. javljaju se novi zahtjevi za uređenjem. Naime, na glavni je gradski trg postavljen spomenik banu Josipu Jelačiću. To je odmah zahtijevalo da se odande premjesti tržište, a trg prikladno uredi prema pravilima regulatorne osnove. Prema osnovi bi glavnom gradskom tržnicom postao Novi trg. On se još uvijek ni uređenošću ni opremom nije mogao smatrati gradskim trgom. Povodom tristote obljetnice smrti Nikole Šubića Zrinskog (1508. – 1566.)³⁸, njemu u čast Novi je trg preimenovan u Trg Nikole Šubića Zrinskog.³⁹

Uređivanje samog trga potrajalo je tri godine, a 1872. godine u Zagreb pristižu platane za drvorede iz Udina. Perivoj središnje plohe trga uredit će se prema projektu Rudolpha Siebecka (1812. – 1878.)^{40, 41}

Za sudbinu trga, između ostalog, važni su bili i zahtjevi za lokacijama galerije slika i Jugoslavenske akademije znanosti 1875. godine te kemijskog laboratorija Sveučilišta 1876. godine. Palača Akademije potaknula je na izgradnju oboda trga, ali ono što je možda i važnije, zasnivanje novog trga, južno od Zrinskog, koji je u potpunosti oblikovan smještajem i gradnjom zgrade Kemijskog laboratorija.⁴² Sama odluka o lokaciji Akademije donesena je

stoljeća u Njemačkoj. Mnogo je radio i u Poljskoj. – *Josef Stübben*, https://en.wikipedia.org/wiki/Josef_St%C3%BCbben, posjećeno 02.09.2016.

³⁷ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 15.-20.

³⁸ Nikola Šubić Zrinski bio je hrvatski ban rođen je 1508. godine u Zrinu, a umro je 7. studenog 1566. godine u Sigetu. Godine 1529. sudjelovao je u obrani Beča, zatim je s bratom preuzeo posjede Vranskog priorata, a naposljetku je postao jedinim nasljednikom imanja Zrinskih. Poginuo je braneći utvrdu Siget od Osmanlija. - *Zrinski, Nikola IV.*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67474>, 02.09.2016.

³⁹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 34.

⁴⁰ Rudolph Siebeck rođen je 13. travnja 1812. godine u Leipzigu, a umro je 19. lipnja 1878. u Grazu. Bio je ravnatelju bečkih gradskih parkova i priznati umjetnik koji je u doba uređivanja perivojskog okvira Donjeg grada bio na vrhuncu karijere., SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 7.), 37

⁴¹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 37.

⁴² SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 54.

10. travnja 1876. godine i ona će bit izgrađena na Zrinjskom trgu.⁴³ Kemijski je laboratorij povjeren na gradnju Srećku Jacominiju (1830. – 1892.)⁴⁴ 1876. godine.⁴⁵

Stil koji će obilježiti Zrinjski trg određuju kuće izgrađene još prije gradnje same akademijske palače koja za trg utvrđuje monumentalno mjerilo. Između ostalih, tu su dvokatna neorenesansna kuća Betelheim te kuća Opće zagrebačke štedionice i zalagaonice. Dvije su kuće zapravo veoma slične uglovnice odrezana ugla. U prizemlju su smješteni dućani, a one će obilježiti samu vizuru prema Jelačićevu trgu.⁴⁶ Projekt palače akademije završen je 1877. godine, a izgrađena je u stilu stroge firentinske renesanse prema zamisli Friedricha von Schmidta. Zgrada ima monumentalna pročelja, raščlanjena visokim prozorskim otvorima s naglašenim, plastičkim okvirima.⁴⁷ Gradnjom palače rukovodio je Herman Bollé. Palača je sačuvana gotovo u izvornom obliku. Jedino je rekonstruirano stubište kojem je uklonjen središnji krak ispred atrija te je preoblikovana vanjska skalinada. Palača se smatra remek djelom visokog historizma srednjoeuropske važnosti.⁴⁸ Ostale su palače bile stambene i to u većini namijenjene eliti. Tu se još jedino razlikuje palača suda koja je bila uredska palača.⁴⁹ Za palaču suda bio je zadužen Vladin građevni odsjek. Rub Zrinjskog trga naglašen je palačom Ljudevita Vranyczanyja (1840. – 1922.)⁵⁰ čiji je projektant Oto von Hofer (1847. - ?)⁵¹, a koja se u trg uklapa povijesno, vizualno i stilski.⁵² Prvi je kat služio kao barunova reprezentativna rezidencija dok su prizemlje i drugi kat zamišljeni kao luksuzni stanovi sa zasebnim stubištima. Pročelja su oblikovana u neorenesansnom stilu, a najveći je naglasak stavljen na zakošeni ugaoni rizalit.⁵³ Godine 1879. palača grofa Miroslava Kulmera (1860. – 1943.)⁵⁴ smještena na uglu Zrinjskog trga i Boškovićeve ulice izgrađena je kao

⁴³ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 55.

⁴⁴ Srećko Jacomini bio je arhitekt rodom iz Varaždina. Rođen je 1830. godine, a umro je 24. svibnja 1892. godine u Zagrebu. Studirao je u Beču, a u Zagrebu je bio predstojnik arhitektonskog odjela građevnog odsjeka Zemaljske vlade. Suosnivač je i graditelj Gospodarskog i šumarskog učilišta u Križevcima. – *Jacomini, Srećko*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8933>, 02.09.2016.

⁴⁵ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 57.

⁴⁶ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 63.-65.

⁴⁷ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 65.-66.

⁴⁸ ZLATKO KARAC, ALEN ŽUNIĆ: *Antologijski arhitektonski vodič Zagreba*, Zagreb, 2013., 65.

⁴⁹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 65.-66.

⁵⁰ Ljudevit Vranyczany bio je barun te jedna od najslavnijih ličnosti visokog zagrebačkog društva. Pravi je predstavnik kulture historizma. Poslovno je bio vezan za Karlovac, no pravo mjesto njegova djelovanja bio je Zagreb. – MARINA BAGARIĆ: *Arhitekt Otto von Hofer i plemićka obitelj Vranyczany-Dobrinović*, 150., [file:///C:/Users/Acer/Downloads/Radovi IPU br 37 012 Bagaric%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Acer/Downloads/Radovi%20IPU%20br%2037%2012%20Bagaric%20(4).pdf)

⁵¹ Otto von Hofer rođen je 1847. godine u Sopronu. Visoku je tehničku školu pohađao u Stuttgartu i Beču. Svoje je hrvatske klijente upoznao u Hausenauerovu atelijeru. – MARINA BAGARIĆ (bilj 26.), 146.

⁵² SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 69.

⁵³ ZLATKO KARAC, ALEN ŽUNIĆ (bilj 76.), 63.

⁵⁴ Miroslav Kulmer bio je hrvatski političar i gospodarstvenik rođen 10. rujna 1860. godine u Šestinama, a umro je 18. travnja 1943. godine u Zagrebu. U Zagrebu je, kao i u Beču studirao pravo. Pridonio je u poboljšanju

odgovor ranijoj palači Grünwald na suprotnom uglu ulice. Palače formiraju ulaz u Boškovićevu (1711. – 1787.)⁵⁵ ulicu i budući istočni dio grada.⁵⁶

Daljnje preuređenje Zrinjevačkog trga potaknuto je poklonom trgovca Eduarda Priestera (? - ?)⁵⁷. On je 1890. godine poklonio je gradu paviljon za glazbu od lijevanog željeza.⁵⁸

Najnaglašenija je uzdužna os trga, odnosno os sjever-jug, u kojoj se nalaze: Glazbeni paviljon, Meteorološki stup, kompozicija poprsja velikana hrvatske povijesti i palača Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Obodi trga građeni su od 1874. do 1904. godine, a sam trg odlikuje neorenesansni stilski karakter.⁵⁹

5.4. TRG JOSIPA JURJA STROSSMAYERA

Po dovršenju palače Akademije i Kemijskog laboratorija, u nastavku se Zrinjskog trga počinje graditi novi trg. Produljenjem zapadne i istočne obodnice Zrinjskog trga formiran je Akademički trg. Cijela istočna strana trga zbog prometne mreže ima nepravilan oblik.⁶⁰

Ideja je bila da perivoj bude park s drvoredima platana, površinama sa slobodno zasađenim stabaljem i grmljem, kako domaćim tako i egzotičnim.⁶¹ Hortikulturalno se uređenje vrta pripisuje gradskom vrtlaru Josipu Peklaru (1837. – 1911.)⁶². S vremenom je od perivoja nastao mali arboretum s velikim brojem rijetkog i egzotičnog bilja.

Na samom uglu Akademičkog trga 1885. godine izgrađena je palača s polukružno zaobljenim uglom s istaknutom kupolom, a slično radi i Leo Hönigsberg (1861. – 1911.)⁶³ s palačom na uglu trga. Time su u zagrebačku arhitekturu unijeli neobaroknu forma te model

gospodarskih prilika u Hrvatskoj. – Kulmer, Miroslav, ml., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34538>, posjećeno 02.09.2016.

⁵⁵ Ruđer Josip Bošković bio je hrvatski filozof i znanstvenik rođen 18. svibnja 1711. u Dubrovniku, a umro je 13. veljače 1787. u Milanu. Studirao je teologiju, filozofiju i retoriku. Kao student teologije počeo je predavati i matematiku. Zbog uspješnosti rješavanja spora oko pograničnih voda proglašen je plemićem. – Bošković, Ruđer Josip, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8948>, 02.09.2016.

⁵⁶ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 61.), 69.

⁵⁷ Eduard Priester bio je trgovac koji je naslijedio golemo obiteljsko bogatstvo. No, više od trgovine ga je zanimala umjetnost. Puno je više volio poklanjati novac negoli zarađivati, a najpoznatiji je po Glazbenom paviljonu na Zrinjevcu koji je poklonio gradu. – Židovi koji su izgradili moderni Zagreb, <http://arhiva.nacional.hr/clanak/14093/zidovi-koji-su-izgradili-moderni-zagreb>, 02.09.2016.

⁵⁸ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 135.

⁵⁹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 1.), 108.

⁶⁰ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 109.

⁶¹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 111.

⁶² Josip Peklar je bio vrtlar koji je svoje vještine usavršavao u poznatim Europskim vrtovima. Od 1873. radio je kao nadvrtlar u Zagrebu. Gradske su vlasti odlučivale o izgledima vrtova, a njegov je zadatak bio teoriju predočiti u praksi. – TEA HELMAN: *Doprinos gradskog vrtlara Josipa Peklara vrtnome i parkovnom oblikovanju Zagreba od 1878. – 1895.*, http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=48719, 02.09.2016.

⁶³ Leo Hönigsberg je bio hrvatski arhitekt židovskog porijekla. Studirao je u Beču, a od 1887. godine radi u Zagrebu. Zajedno s Deutschom je 1889. godine osnovao atelijer Hönigsberg & Deutsch. – *Leo Hönigsberg*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Leo_H%C3%B6nigsberg, posjećeno 02.09.2016.

rješenja uglovnice. Akademski je trg krajem 1887. godine dobio još jednu kuću, kuću gradskog inženjera Milana Lenucija. Lenuci je sam projektirao svoju kuću. Riječ je o maloj neorenesansnoj palači s tornjićem iznad središnjeg dijela te se smatra posljednjom reprezentativnom dvokatnicom Akademskog trga.⁶⁴ Uređivanje južnog dijela istočnog perivoja potaknulo je smještanje spomenika Petru Preradoviću (1818. – 1872.)⁶⁵ na Akademski trg prema želji kipara Ivana Rendića (1849. – 1932.)⁶⁶. Uređivalo ga se u dvije etape, prilikom čega je u prvoj dovršen Akademski trg, a u drugoj je uređen novi trg.⁶⁷

Posljednjih godina 19. stoljeća, točnije u njegovu posljednjem desetljeću, trg je upotpunjen izgradnjom palače Schlesinger, kućama Amruš i Spitzer, dogradnjom Matičine kuće te palačom Priester. One u čitav sklop neorenesansne gradnje unose elemente neorokoka, dok ugaona kuća dr. Eugena Radoa (1868. – 1920.)⁶⁸ predstavlja primjer prve secesijske kuće istočnog perivoja.⁶⁹

Godine 1938., Ciril Jeglič (1897. – 1989.)⁷⁰ je izvršio intervenciju koja je odredila današnje stanje trga. Zadržao je komunikacije iz 1884. godine te ideju središnjeg boravišta. Naglasak trgu dao je spomenik J. J. Strossmayeru (1815. – 1905.)⁷¹ postavljen 1926. godine na naglašeno visokom postolju. Jeglič je zadržao grmlje i visoko drveće s južne strane gdje se nalazio spomenik Preradoviću koji je 1954. godine premješten na Preradovićev trg. S istočne je strane trga dao urediti ograđeno dječje igralište. Kuće smještene na trgu imaju obilježja neorenesanse, neorokoka i secesije.⁷²

⁶⁴ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 118.

⁶⁵ Petar Preradović bio je hrvatski pjesnik. Završio je Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu. Sudjelovao je u gotovo svim tadašnjim ratnim pohodima austrijske vojske. Kao mladi pjesnik koji je pisao na njemačkom jeziku, uzore je našao u predromantičarskim i romantičarskim piscima. Umro je u Austriji 1872. godine. – *Preradović, Petar*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50197>, posjećeno 03.09.2016.

⁶⁶ Ivan Rendić je bio hrvatski kipar koji se kiparstvom bavio od rane mladosti. Završio je akademiju u Veneciji, a usavršavao se u Firenci. Bio je jedan od članova skupine „Medulić“. Najboljim mu se radovima smatraju realistički portreti te realistički oblikovane alegorijske skulpture. Umro je u Splitu 1932. godine. – *Rendić, Ivan*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52441>, posjećeno 03.09.2016.

⁶⁷ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 141.

⁶⁸ Eugen Rado je bio stomatolog mađarskog porijekla koji je u Zagrebu imao privatnu praksu. Osim kao po doktoru za zube i usta, pamti ga se i po doprinosu arhitekturi u Zagrebu s prijelaza 19. u 20. stoljeće. – STELLA FATOVIĆ-FERENČIĆ, ANDREJA DER-HAZRIJAN VUKIĆ: *Eugen Rado – „Liečnik za zube i usta“*, <http://hrcak.srce.hr/97996>, posjećeno 03.09.2016.

⁶⁹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 147.

⁷⁰ Ciril Jeglič je bio slovenski pejzažni arhitekt koji je studirao u Zagrebu, Beču i Berlinu. Jedno je vrijeme djelovao u Zagrebu, a radio je i kao profesor na ljubljanskom sveučilištu. – *Jeglić, Ciril*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28932>, 03.09.2016.

⁷¹ Josip Juraj Strossmayer bio je hrvatski političar te đakovački biskup. Završio je sjemenište u Đakovu, a potom je studirao teologiju u Pešti gdje je doktorirao filozofiju. Snažno je utjecao na crkveni i vjerski život. Istaknuo se i u kulturnom planu kao mecena. – *Strossmayer, Josip Juraj*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58459>, posjećeno 03.09.2016.

⁷² SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 1.), 108.

5.5. TRG KRALJA TOMISLAVA

Izgradnja kolodvora potaknula je urbanizaciju čitavog područja od Kemijskog laboratorija do kolodvora. Potom je uslijedila najava kako će ban Khuen Hedervary (1849. – 1918.)⁷³ darovati gradu umjetnički paviljon.⁷⁴ Paviljon je arhitektonski hibrid, djelo više autora, a prihvaćen je kao reprezentativni urbani i kulturni objekt. Korišteni su novi montaži sustavi poput željeznih skeleta koji omogućuju velike dimenzije dvorana.⁷⁵ Paviljon je simetričnog korpusa sa središnjim vestibulom oblika oktogona koji je dekoriran štukaturama, pozlatom i mramorizacijom. Ulazni je rizalit flankiran skulpturama alegorijskog značenja.⁷⁶ Umjetnički je paviljon posljednji historicistički arhitektonski monument smješten unutar Zelene potkove.⁷⁷

Perivoj na trgu Franje Josipa izveden je prema onome na Zrinjskom trgu, a projektiran je kao cjelina. Milan Lenuci je u potpunosti izveo i u cjelini dovršio jedino Trg Franje Josipa unutar perivojskog okvira zagrebačkog središta.⁷⁸

Prva kuća smještena na trg bila je kuća Književnog društva sv. Jeronima, dok je posljednja kuća, kuća Feller. Navedene su kuće dovele na trg raspon stilova – od neorenesanse do secesije. Kuća društva sv. Jeronima smještena je na uglu zapadne strane trga, a riječ je o neorenesansnoj dvokatnici s niskom kulom.⁷⁹ Među suzdržanim se građanskim kućama ističe kuća, točnije elegantna palača Vlahe Bukovca (1855. – 1922.)⁸⁰, ali i kasnija palača vlasnika kolodvorske restauracije. Kuće s istočne strane trga odlikuju se obilježjima historijskih stilova, dok kuća Feller donosi značajke secesije.⁸¹

Monumentalna je prijemna zgrada kolodvora prva kuća novog, trećeg trga Istočnog perivoja.⁸² Arhitekt Ugarskih javnih željeznica Ferenc Pfaff (1851. – 1913.)⁸³ izabrao je za

⁷³ Khuen Hedervary bio je mađarski političar te hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban. Studirao je pravo u Zagrebu i Bratislavi. Bio je zagovornik politike dinastije Habsburgovaca. Na mjesto hrvatskog bana stavljen je kako bi se otpor mađarizaciji doveo pod kontrolu. Umro je u Budimpešti 1918. godine. – *Khuen-Hedervary, Karoly*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31368>, posjećeno 03.09.2016.

⁷⁴ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 152.

⁷⁵ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 155.-157.

⁷⁶ ZLATKO KARAČ, ALEN ŽUNIĆ (bilj 76.), 67.

⁷⁷ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 155.-157.

⁷⁸ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 160.-161.

⁷⁹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 164.

⁸⁰ Vlaho Bukovac je bio slikar koji se slikarstvom amaterski počeo baviti u vrijeme boravka u Americi. Od godine 1880. vodio je vlastiti atelijer u Parizu. Selidbom u Zagreb postao je središnjom osobom svih događanja. Predstavnik je akademskog realizma. Najviše se istaknuo portretima, ali ne zaostaju ni njegove pejzažne studije, kao ni aktovi. – *Bukovac, Vlaho*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=10081>, 03.09.2016.

⁸¹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 166.

⁸² SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 129.

⁸³ Ferenc Pfaff je bio mađarski građevinar i sveučilišni profesor. Studirao je na Tehničkom sveučilištu u Budimpešti. Zaslužan je za gradnje brojnih željezničkih kolodvora u Austro-Ugarskoj. Prva zgrada koju je sagradio bio je riječki kolodvor, a zaslužan je i za kolodvorsku zgradu u Zagrebu. Umro je 1913. godine u Budimpešti. – *Ferenc Pfaff*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Ferenc_Pfaff, posjećeno 03.09.2016.

nju neorenesansni stil s elementima neoklasicizma. Dugačko pročelje koje je okrenuto prema gradu u potpunosti je simetrično, a središnji dio oblika hrama rastvoren je visokim i širokim prozorima na dva kata. Krila zgrade rastvorena su u prizemlju, a naglasak elegancije pridaje balkon s balustradom na prvom katu.⁸⁴

Regulacijom Milana Lenucija iz 1897. godine, trg je konačno jednoznačno određen te uz to predstavlja najvredniju stilizaciju unutar perivojskog okvira. Trg ima velik dekorativni parter na nižoj razini koji je obrubljen gustim grmljem i drvoredom šetnica na razini ulice. Uzdužna je os trga veoma naglašena uzvišenim arhitektonskim monumentima poput Umjetničkog paviljona i zgrade kolodvora te spomenikom kralju Tomislavu⁸⁵ na izrazito visokom postolju, poput onog J. J. Strossmayera. Godine 1994. preuređena je velika površina ispred kolodvora, s ciljem poboljšanja sigurnosti pješaka i kretanja vozila. Na trgu su vidljivi primjeri svih neostilova koji se rabe na prijelazu stoljeća – neorenesansa, neorokoko i secesija.⁸⁶

5.6. TRG ANTE STARČEVIĆA

Trg je ime dobio osnovom iz 1887. godine, a Stranka prava željela je na ovom mjestu sagraditi Narodni dom Anti Starčeviću (1823. – 1896.)⁸⁷. Projekt doma, kao i njegova izvedba povjeren je atelijeru Hönigsberg i Deutsch. Palača odaje dojam monumentalnosti i svečanosti. Čvrstoća je naglašena ugaonim rizalitima, a kupola nad središnjim rizalitom pridaje palači svečano obilježje. Prizemlje i prvi kat rastvoreni su visokim otvorima lučnog završetka te pročelje se doima romantičnim za to doba.⁸⁸

Park naime nije uređen na cijelom prostoru koji je namijenjen Južnom perivoju zbog projekt nadvožnjaka. U doba kad je perivoj već bio planiran i počelo ga se uređivati, javile su se dvojbe oko gradnje nadvožnjaka da bi projekt na kraju bio odbačen je u proljeće 1903. godine. Tada je već i zapadni dio perivoja bio uređen te je trećina prostora Južnog perivoja ostala prazna. Grad je tada taj prostor dodijelio kao sportski teren I. hrvatskom klizačkom

⁸⁴ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 130.

⁸⁵ Tomislav je bio hrvatski kralj između 910. i 928. godine. Porijeklo mu nije poznato, no najvjerojatnije je pripadao dinastiji Trpimirovića. Toma Arhiđakon zabilježio je da je Tomislav bio knez, odnosno *dux*, što je jedini pouzdani podatak o njemu. – *Tomislav*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61717>, posjećeno 03.09.2016.

⁸⁶ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 110.

⁸⁷ Ante Starčević je bio hrvatski književnik, publicist i političar. Bavio se književnom kritikom, filologijom, poviješću, a pisao je pjesme i političke satire te se bavio prevodjenjem. Još za vrijeme života nazvan je Ocem domovine jer se istaknuo kao politički vođa i glavni ideolog hrvatskog nacionalizma. – *Ante Starčević*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Ante_Star%C4%8Devi%C4%87, posjećeno 03.09.2016.

⁸⁸ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 186.-188.

društvu na tri godine. Klizalište je uređeno iste godine, međutim već su ga sljedeće godine preselili na zapadni perivoj.⁸⁹

Trg je kao cjelina dovršen zgradom Prometnog upraviteljstva, ugaonom kućom Virant i uređenjem cijele predviđene površine perivoja. Patetična kupola Starčevićeva doma s istočne te dramatičan krovni krajolik s više kupola Prometnog upraviteljstva sa zapadne strane određuju monumentalnu neostilsku frontu trga. Još jedna karakteristika trga je njegova otvorenost sa tri strane, dok utvrđen ostaje jedino istočni rub prema Istočnom perivoju.⁹⁰

Današnja je forma perivoja određena regulatornom osnovom iz 1920. godine kojom je perivoj dobio funkciju dekorativne plohe ispred velikog solitera hotela *Esplanada*. Parter je preuređen 1994. godine zbog gradnje podzemnog trgovačkog centra i garaže. Ističe se velik, gotovo monumentalni ulaz u podzemlje, a u sredini velika kružna fontana s vodoskokom.⁹¹

5.7. BOTANIČKI VRT

Lokacija botaničkog vrta određena je određenjem lokacije središnjeg kolodvora čime pak južni dijelovi perivojskog okvira, odnosno današnji trgovi kralja Tomislava i Ante Starčevića, dobivaju konačan tlocrtni oblik.⁹² Botanički je vrt jedini engleski pejzažni park koji je uključen u perivojski okvir Donjeg grada te je uz to i jedini ograđeni park. Najvećim je dijelom koncipiran u prirodnom stilu, a na zapadnom dijelu ima i arhitektonski dekorativni parter te tako predstavlja mješovit stil koji je karakterističan za javni gradski perivoj u 19. stoljeću. Točnije, on predstavlja mješavinu dvaju tipova – gradskog perivoja i botaničkog vrta. Botanički je vrt održao svoju kompleksnu funkciju, ali ne i svoj estetski i prostorni integritet koji su narušile bezobzirne interpolacije objekata i loše održavanje partera.

5.8. TRG MARKA MARULIĆA

Trg je određen regulacijom iz 1910. godine kojom je utvrđen položaj Sveučilišne knjižnice. Zatim je regulativnom osnovom iz 1913. godine donesena odluka da se na njegov sjeverni dio smjeste dva solitera sveučilišnih instituta. Zelene površine više nemaju povijesnih stilskih osobina. Središnja je ploha trga s obje strane obrubljena drvoredima, a godine 1999. na trg je postavljen spomenik Marku Maruliću koji je smješten između dvaju instituta. Obodi samog trga nose obilježja neorenesanse, secesije, posthistorizma i racionalizma.⁹³

⁸⁹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 194.

⁹⁰ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 196.-197.

⁹¹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 1.), 110.

⁹² SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 120.

⁹³ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 1.), 111.-112.

5.9. TRG IVANA, ANTUNA I VLADIMIRA MAŽURANIĆA

Šumarsko je društvo raspisalo arhitektonski natječaj za palaču zapadnog perivoja koja bi obilježila mjesto dodira dvaju trgova. Gradnja je započela u ljeto 1897. godine, a velika je trokrilna palača prva monumentalna zgrada Zapadnog perivoja. Glavno pročelje palače okrenuto je prema ulici koja će Zapadni perivoj razdijeliti na dva dijela, a kasnije na dva trga. Palača je za to doba bila prilično konzervativna, ponajprije zbog izbora prozora, pa se doimala strogo hibridno.⁹⁴

Trgovačko-obrtnička komora raspisala je natječaj za nacрте upravne i muzejske palače, a izvedbeni je projekt zatim povjeren ateljeu Hönigsberg i Deutsch. Gradnjom muzejske palače na Zapadni perivoj pristizu elementi secesije. Palača je pripisana Vjekoslavu Bastlu (1872. – 1947.)⁹⁵, suradniku ateljea Hönigsberg i Deutsch. Cilj je bio da palača odaje dojam monumentalnosti i svečanosti, što je prije svega naglašeno masivnom kupolom. Ovo je ujedno i prva zgrada koja je bila namijenjena isključivo muzeju.⁹⁶

Uređenje zapadnog oboda trga, koji se od 1901. službeno naziva Zapadni perivoj, potaknulo je planove uređenja parka na njegovom središnjem dijelu. Iz 1901. potječe i prvi nacrt Zapadnog perivoja koji potpisuje Milan Lenuci. Njegov je nacrt bio zamišljen kao dvodijelni Zapadni perivoj koji bi bio poprište sporta, a sve zamišlja kao jedinstven trg.⁹⁷

Zapadni je perivoj 1909. godine nazivan Mažuranićev (18014. – 1890.)⁹⁸ trg. Trg je potpuno definiran 1913. kada je knjižnica već bila izgrađena.⁹⁹ Konačni položaj knjižnice, na sredini Mažuranićeva trga, određen je potkraj 1910. godine.¹⁰⁰ Gotovo svi opisi knjižnice ističu njenu modernost i funkcionalnost. Svojim vanjskim izgledom ona ostavlja dojam hrama – monumentalan i reprezentativan. Palača je četverokrilna, a nad glavnom je čitaonicom nadsvodena velikom polukupolom. Svečanom dojmu pridonose pilastri s jonskim kapitelima i visoki zabati nad sjevernim, glavnim i južnim portalom.¹⁰¹

⁹⁴ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 201.- 203.

⁹⁵ Vjekoslav Bastl bio je hrvatski arhitekt koji je bio predvodnik takozvane „druge akademske generacije“ koja će krajem 20. stoljeća u Hrvatskoj afirmirati nove ideje arhitektonskog oblikovanja. Riječ je o secesiji, modernizmu i postmoderni. Bastl je bio suradnik atelijera Hönigsberg & Deutsch. Umro je 1947. godine u Zagrebu. – *Vjekoslav Bastl*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Vjekoslav_Bastl, posjećeno 03.09.2016.

⁹⁶ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 203.-204.

⁹⁷ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 209.-210.

⁹⁸ Ivan Mažuranić je bio hrvatski književnik, pravnik i političar. Studirao je filozofiju i pravo. Jedno je vrijeme radio kao profesor u gimnaziji u Zagrebu, a potom kao pravnik u Karlovcu. Tamo je napisao svoja najznačajnija književna i publicistička djela. Glavno mu je djelo *Smrt Smail-age Čengića*. Umro je 1890. godine u Zagrebu. – *Mažuranić, Ivan*, <http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/843-mazuranic-ivan>, posjećeno 03.09.2016.

⁹⁹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 225.

¹⁰⁰ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 228.

¹⁰¹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 231.-233.

S ciljem preseljenja kemijskog laboratorija izgrađen je i Lučbeni zavod. Projekt je povjeren Vjekoslavu Bastlu. Četiri pročelja neoklasicističke dvokatnice raščlanjuje pravilan ritam otvora i uporaba klasičnih elemenata. Osobita je pozornost posvećena sjevernom pročelju s polukružnim istakom dvorane iznad koje je smješten raskošni balkon.¹⁰²

Istočnu stranu Mažuranićeva trga obilježava arhitektura nastala do I. svjetskog rata, ali i ona nakon njega, poput kuće Strižić te kuće Frank Viktora Kovačića (1874. – 1924.)¹⁰³. Te dvije kuće svojim monumentalizmom i neohistoricističkim stilskim elementima ostvaruju stilsko jedinstvo s mnogo ranijom stranom trga.¹⁰⁴ Želja investitora bila je da kuća Frank nalikuje firentinskom *palazzu*. Spajajući vokabular talijanske rane renesanse i elemente s početka 20. stoljeća, Kovačić spretno izvršava navedeni zahtjev. Kuća Frank naposljetku je pročišćeno, moderno djelo s pokojim dekorativnim fasadnim elementom.¹⁰⁵

Sadašnji oblik perivoja proizašao je iz preuređenja zelenih površina početkom tridesetih godina 20. stoljeća., što uključuje stanje nakon uređenja "ljetne restauracije" Kola te ljetnog gombališta Hrvatskog Sokola iz 1905. godine. Na području restauracije i gombališta uređeno je dječje igralište. Historicistički i secesijski stilski karakter zapadnog dijela tvori sklad sa secesijskim karakterom istočnog dijela trga.¹⁰⁶

5.10. TRG MARŠALA TITA

Urbanizacija drugog donjogradskog trga, odnosno drugog ishodišta Potkove, koji je još početkom 70-ih godina bio bez imena, podosta podsjeća na povijest Novog terga. I on je u početku stočno sajmište, koje se zatim preuredilo u dnevno tržište. Na južni je rub trga vrlo rano postavljeno klizalište i jedno od prvih sportskih poprišta u gradu. Ono se ubrzo potvrdilo kao okupljalište mladeži. Za klizalište je bio zaslužan Milan Lenuci koji ga je tamo organizirao 1874. godine.¹⁰⁷ Postojalo je mnogo ideja i želja za prenamjenu Sajmišta, a njegovu je preobrazbu zahtijevalo i Sveučilište. Godine 1881. sportsko društvo Hrvatski sokol i pjevačko društvo Kolo zatražili su lokaciju za zajednički Narodni dom. Sokolov dio doma izgrađen je potkraj 1883. godine, a Kolo je svoj dio izgradilo 1884. godine.¹⁰⁸

¹⁰² SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 237.

¹⁰³ Viktor Kovačić bio je urbanist i arhitekt. Radio je kod Đ. Carneluttija i H. Bollea. Akademiju je završio u Beču. U Zagrebu je otvorio vlastiti atelijer. Djelovao je kao arhitekt, pisac i pedagog te je imao velik utjecaj na razvoj moderne arhitekture u Hrvatskoj. – Kovačić, Viktor, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33531>, posjećeno 03.09.2016.

¹⁰⁴ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj. 35.), 242.

¹⁰⁵ ZLATKO KARAČ, ALEN ŽUNIĆ (bilj 76.), 129.

¹⁰⁶ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 1.), 112.

¹⁰⁷ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 47.-48.

¹⁰⁸ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 91.-92.

Sajmište je u ljeto 1888. dobilo novo ime – Sveučilišni trg. Naime, te je godine na trgu započela gradnja Hrvatskog učiteljskog doma. Riječ je o neorenesansnoj palači s dva pročelja naglašena rizalitom i nadvišenom kupolom. Projekt Lea Hönigsberga izražava već svijest o budućnosti trga gdje će se podići novo kazalište.¹⁰⁹

Sljedeće je bilo pitanje kazališta te je donesena je odluka da je gradilište na Sveučilišnom trgu najprikladnije. Svojim glavnim pročeljem, arhitektonski i estetski najvažnijim dijelom, kazalište je okrenuto Sveučilištu.¹¹⁰ Reprezentativna je kazališna zgrada oblikovana s elementima kasnog historicizma te neobaroknom dekorativnom shemom. Vanjskom siluetom kazališta dominiraju kupole koje su smještene iznad pozornice i gledališta. Unutarnji se dio dijeli u zone ulaznog dijela, gledališta i pozornice. Interijer je visoka razina *Gesamkunstwerka* s kvalitetnim dekoracijama.¹¹¹ Izgradnjom kazališta Sveučilišni je trg postao kulturno središte i snažno urbano žarište koje će ubrzati izgradnju i urbanizaciju zapadnog dijela grada.¹¹²

Trg je određen regulacijom iz 1894. godine te utvrđenjem položaja palače kazališta i detaljnom regulacijom sjevernog dijela trga iz 1911. godine. Tipološki, riječ je o arhitektonskom trgu na kojem zelene površine imaju dekorativnu funkciju. Klupe uokolo kazališta i amfiteatralni okvir s kontinuiranom klupom oko *Zdenca života* Ivana Meštrovića (1883. – 1962.)¹¹³ postavljeni su s ciljem zadržavanja i boravka. Obodi trga građeni su od 1859. do 1903. godine, a predstavljaju sve neostilove od neorenesansne pa do secesije i racionalizma.¹¹⁴

¹⁰⁹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 168.

¹¹⁰ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 179.

¹¹¹ ZLATKO KARAČ, ALEN ŽUNIĆ (bilj 76.), 113.

¹¹² SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 35.), 184.

¹¹³ Ivan Meštrović je bio hrvatski kipar i arhitekt. Školovao se u Beču, gdje je na izložbi secesije prvi put izložio svija djela. U Parizu se upoznao s djelima vodećih suvremenih kipara. Osnivač je skupine „Medulić“. Većina je njegovih djela oblikovana u duhu secesije. Najistaknutija su mu djela „Sjećanje“, „Majka“, „Kraljević Marko“ te „Velika udovica“. Umro je 1962. godine u SAD-u. – Meštrović, Ivan,

<http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/958-mestrovic-ivan>, posjećeno 03.09.2016.

¹¹⁴ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj 1.), 113.

6. BEČKI RING – UZOR ZELENE POTKOVE

Zelena ili Lenucijeva potkova u Zagrebu predstavlja jedinstveni slučaj mutacije modela prstena, odnosno *Ringa*. Model prstena koristio se u mnogim povijesnim gradovima koji su opasani fortifikacijama, a preuzima niz središnjih funkcija povijesnih jezgara, spaja povijesne jezgre s postojećim predgrađima ili novim četvrtima, a vrlo često je i element moderne prometne organizacije grada. Model Ringa najčešći je model proširenja grada.¹¹⁵

Najpoznatiji primjer prstena u svijetu svakako je Bečki Ring koji se i smatra uzorom za zagrebačku Zelenu potkovu. Riječ je o raskošnoj ulici koja s tri strane okružuje povijesnu jezgru grada. Ideja za izgradnju ulice javila se s namjerom proširenja grada na mjestu starih gradskih zidina i utvrda. Bečki je Ring jedinstven u svojoj monumentalnosti. Dužinom doseže 6.5 kilometara, a širok je 57 metara. Duž Bečkog su Ringa izgrađene brojne monumentalne zgrade.¹¹⁶

U Zagrebu je model Ringa primijenjen na ortogonalni sustav, ali se tu umjesto prstena javlja okvir. Okvir nije mogao dobiti funkcije prstena, a izvorno je koncipiran kao idealna sredina u kojoj idealno poprima karakter reprezentativnog i obrnuto. Ideja idealne sredine mogla se unutar ortogonalnog sustava ostvariti jedino u formi okvira. Zelena je potkova zapravo primjer uspostavljanja vrijednosne hijerarhije između reprezentativnog i utilitarnog te idealnog i trivijalnog.¹¹⁷

¹¹⁵ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zagreb u središtu*, Zagreb, 2003., 199.

¹¹⁶ Ringstraße, <https://hr.wikipedia.org/wiki/Ringstra%C3%9Fe>, posjećeno 07.09.2016.

¹¹⁷ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj. 115.), 199.-200.

7. ZAKLJUČAK

Zelena potkova ili Lenucijeva potkova kao perivojski okvir Donjeg grada plod je htijenja više generacija usmjerenog stvaranju reprezentativnog društvenog prostora. Na ovom je području izraženo više idealan različitih kultura. Samom idejom, ali i ostvarenjem Zelena je potkova djelo kulture historicizma. Nova kulturna epoha koja započinje nakon Prvog svjetskog rata donijela je i niz ideja o preuređenju pojedinih dionica, kojima su izraženi njeni kulturni ideali.¹¹⁸

Sama zamisao okvira središta Donjeg grada u obliku perivoja pojavila se 1882. godine. Ideja je iznesena u sklopu planova o uređenju i obnovi nakon potresa koji je pogodio grad 1880. godine.¹¹⁹ Uređenje pojedinih dijelova perivoja, točnije trgova same cjeline, potaknute su odlukama o gradnji ključnih upravnih i kulturnih objekata. O cjelini se od 1892. godine brine Milan Lenuci, predstojnik Gradskog građevnog ureda.¹²⁰ Zelena potkova ili Lenucijeva potkova je termin koji se koristi za niz od osam trgova koji čine Trg Nikole Šubića Zrinskog, Trg Josipa Jurja Strossmayera, Trg kralja Tomislava, Trg Ante Starčevića, Trg Marka Marulića, Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića i Trg maršala Tita te Botanički vrt.¹²¹ Ishodište same potkove poteklo je još iz doba prije nego se pojavilo moderno planiranje. Riječ je o stočnom sajmištu koje se do 1866. godine nazivalo Novim tergom. Gradski je magistrat još 1826. godine donio odluku o osnivanju Novog terga s ciljem uklanjanja trgovine stokom s Trga tridesetnice, odnosno današnjeg Jelačićevog trga.¹²²

U kontekstu srednjoeuropske, a zacijelo i ukupne europske arhitektonske kulture i gradnje 19. stoljeća, zagrebačka je Zelena potkova jedinstven slučaj originalne mutacije modela prstena koji je iskušan u mnogim povijesnim gradovima opasanim fortifikacijama. U Zagrebu je taj model primijenjen na ortogonalni sustav te se umjesto prstena javlja okvir. Zelena potkova primjer je uspostavljanja vrijednosne hijerarhije između reprezentativnog i utilitarnog, idealnog i trivijalnog.¹²³

¹¹⁸ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj. 1.), 113.-114.

¹¹⁹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj. 1.), 102.

¹²⁰ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj. 1.), 105.-106.

¹²¹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj. 1.), 101.

¹²² SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj. 35.), 14.

¹²³ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj. 1.), 114.

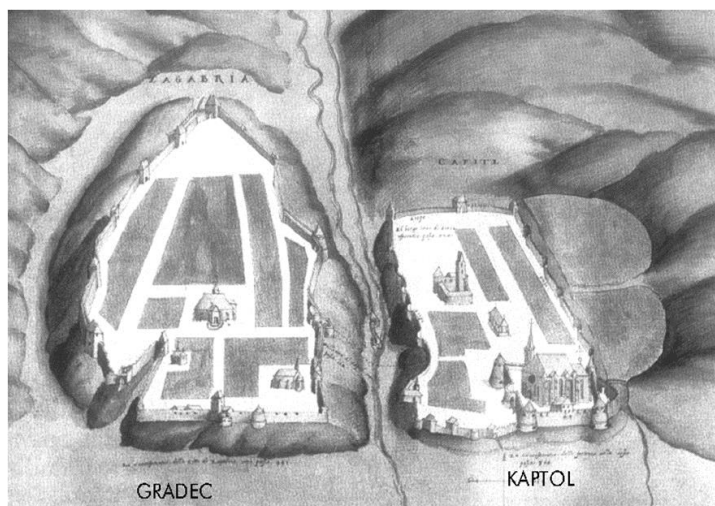
LITERATURA

1. DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Zagreb: Arhitektonski atlas*, Zagreb, 2014.
2. DUBRAVKO HORVATIĆ, *Zagreb i okolica: povijest, kultura, umjetnost, prirodne ljepote, turizam, plan grada, kulturni zemljovidi Hrvatske*, Zagreb, 2005
3. ZLATKO KARAČ, ALEN ŽUNIĆ: *Antologijski arhitektonski vodič Zagreba*, Zagreb, 2013.
4. SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zagreb u središtu*, Zagreb, 2003.
5. SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zelena potkova u Zagrebu*, Zagreb, 1996.
6. SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zelena potkova u Zagrebu*, u: *Historicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 2000.
7. MARINA BAGARIĆ: *Arhitekt Otto von Hofer i plemićka obitelj Vranyczany-Dobrinović*,
[file:///C:/Users/Acer/Downloads/Radovi IPU br 37 012 Bagaric%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Acer/Downloads/Radovi%20IPU%20br%2037%20012%20Bagaric%20(4).pdf) ,
posjećeno 02.09.2016.
8. STELLA FATOVIĆ-FERENČIĆ, ANDREJA DER-HAZRIJAN VUKIĆ: *Eugen Rado – „Liečnik za zube i usta“*, <http://hrcak.srce.hr/97996>, posjećeno 03.09.2016.
9. TEA HELMAN: *Doprinos gradskog vrtlara Josipa Peklara vrtnome i parkovnom oblikovanju Zagreba od 1878. – 1895.*,
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=48719, 02.09.2016.
10. *Christian Cay Lorenz Hirschfeld*,
https://de.wikipedia.org/wiki/Christian_Cay_Lorenz_Hirschfeld, posjećeno
02.09.2016.
11. *Jelačić, Josip*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28950>, posjećeno
02.09.2016.
12. *Josef Stübben*, https://en.wikipedia.org/wiki/Josef_St%C3%BCbben, posjećeno
02.09.2016.
13. *Zrinski, Nikola IV.*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67474>,
02.09.2016.
14. *Jacomini, Srećko*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8933>, 02.09.2016.
15. *Kulmer, Miroslav, ml.*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34538>,
posjećeno 02.09.2016
16. *Bošković, Ruđer Josip*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8948>,
02.09.2016.

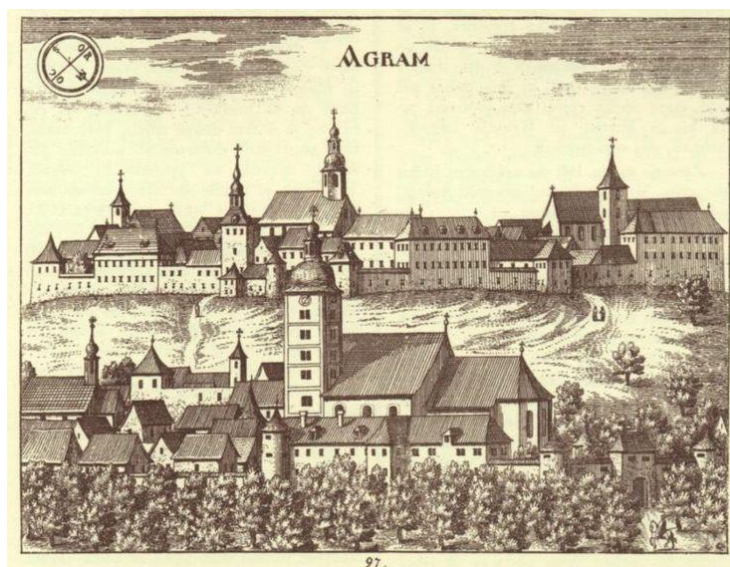
17. *Židovi koji su izgradili moderni Zagreb*, <http://arhiva.nacional.hr/clanak/14093/zidovi-koji-su-izgradili-moderni-zagreb>, 02.09.2016.
18. *Leo Hönigsberg*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Leo_H%C3%B6nigsberg, posjećeno 02.09.2016.
19. *Preradović, Petar*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50197>, posjećeno 03.09.2016.
20. *Rendić, Ivan*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52441>, posjećeno 03.09.2016.
21. *Jeglić, Ciril*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28932>, 03.09.2016.
22. *Strossmayer, Josip Juraj*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58459>, posjećeno 03.09.2016.
23. *Khuen-Hedervary, Karoly*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31368>, posjećeno 03.09.2016.
24. *Bukovac, Vlaho*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=10081>, 03.09.2016.
25. *Ferenc Pfaff*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Ferenc_Pfaff, posjećeno 03.09.2016.
26. *Tomislav*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61717>, posjećeno 03.09.2016.
27. *Ante Starčević*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Ante_Star%C4%8Devi%C4%87, posjećeno 03.09.2016.
28. *Vjekoslav Bastl*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Vjekoslav_Bastl, posjećeno 03.09.2016.
29. *Mažuranić, Ivan*, <http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/843-mazuranic-ivan>, posjećeno 03.09.2016.
30. *Kovačić, Viktor*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33531>, posjećeno 03.09.2016.
31. *Meštrović, Ivan*, <http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/958-mestrovic-ivan>, posjećeno 03.09.2016.
32. *Bela IV.*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=6677>, posjećeno 06.09.2016.
33. *Matija Korvin*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39453>, posjećeno 06.09.2016.
34. *Ringstraße*, <https://hr.wikipedia.org/wiki/Ringstra%C3%9Fe>, posjećeno 07.09.2016.
35. *Bakač, Toma*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5334>, posjećeno 07.09.2016.

36. *Felbinger, Bartol*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19167>, posjećeno 07.09.2016.
37. *Klein Franjo*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31802>, posjećeno 07.09.2016
38. *Schmidt, Friedrich von*, <http://proleksis.lzmk.hr/45175/>, posjećeno 07.09.2016.
39. *Bollé, Herman*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8551>, posjećeno 07.09.2016
40. *Bastl, Vjekoslav*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=6201>, posjećeno 07.09.2016.
41. *Fischer, Ignjat*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19721>, posjećeno 07.09.2016
42. *Lubynski, Rudolf*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37360>, posjećeno 07.09.2016.
43. *Rođen Milan Lenuci*, <http://www.hrt.hr/arhiv/2001/07/30/NDD.html>, posjećeno 08.09.2016.
44. *Milan Lenuci – prvi zagrebački urbanist*, <http://pogledaj.to/arhitektura/milan-lenuci-prvi-zagrebacki-urbanist/>, posjećeno 08.09.2016.
45. *Lenuci, Milan*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36018>, posjećeno 08.09.2016.

PRILOZI

Slika 1. Nikola Angielini, Zagreb oko 1566., preuzeto: Snješka Knežević, Zagreb u središtu, Zagreb, 2003.

Slika 2. Zagreb 1689., preuzeto: Dragan Damjanović, Zagreb: Arhitektonski atlas, Zagreb, 2014.

Slika 3. Shema prostorne organizacije grada Zagreba 1965., preuzeto: <http://pogledaj.to/prostor/ambiciozni-natjecaji-ostavili-nedorecen-prostor-sredisnje-gradske-osi/>, 09.09.2016.

Slika 4. Generalni urbanistički plan grada Zagreba, preuzeto: <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/generalni-urbanisticki-plan-grada-zagreba,1767.html>, 09.09.2016.

Slika 5. Aerofotogrametrijska snimka središta Donjeg grada sa Zelenom potkovom, preuzeto: <http://putujte.blogspot.hr/2014/03/lenucijeva-potkova-perivojni-okvir.html>, posjećeno 08.09.2016.

Slika 6. Zrinjevac nekada, preuzeto: <http://www.croportal.net/forum/zagreb/zagreb-nekada-33361/stranica21/>, posjećeno 08.09.2016.

Slika 7. Kuća Betelheim i Kuća opće zagrebačke štedionice, preuzeto: Snješka Knežević, Zelena potkova u Zagrebu, Zagreb, 1996.

Slika 8. Perspektivni prikaz palače Ljudevita Vranyczanyja, preuzeto: Snješka Knežević, Zelena potkova u Zagrebu, Zagreb, 1996.

Slika 9. Spomenik J.J.Strossmayeru na Strossmayerovom trgu, preuzeto: https://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_Juraj_Strossmayer, 08.09.2016.

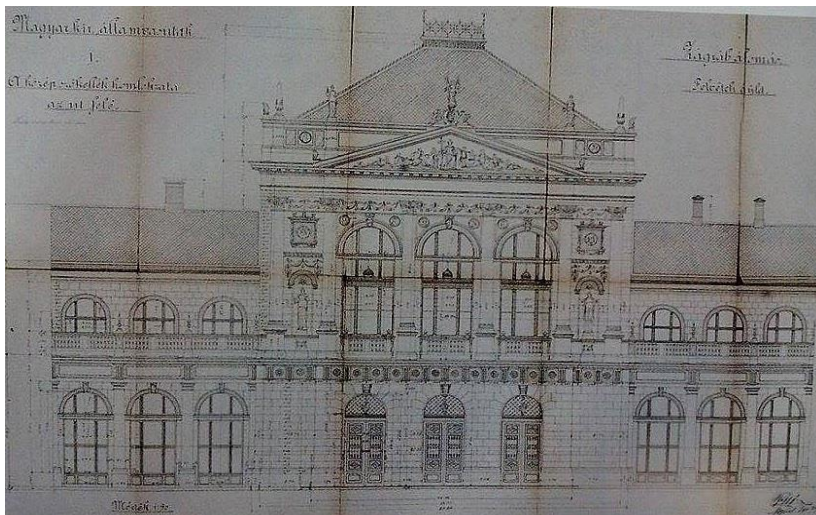
Slika 10. Strossmayerov trg, preuzeto: <http://wikimapia.org/1737059/hr/Strossmayerov-trg>, 08.09.2016.

Slika 11. Palače Vranyczany i Lenuci, preuzeto: Snješka Knežević, Zelena potkova u Zagrebu, Zagreb, 1996.

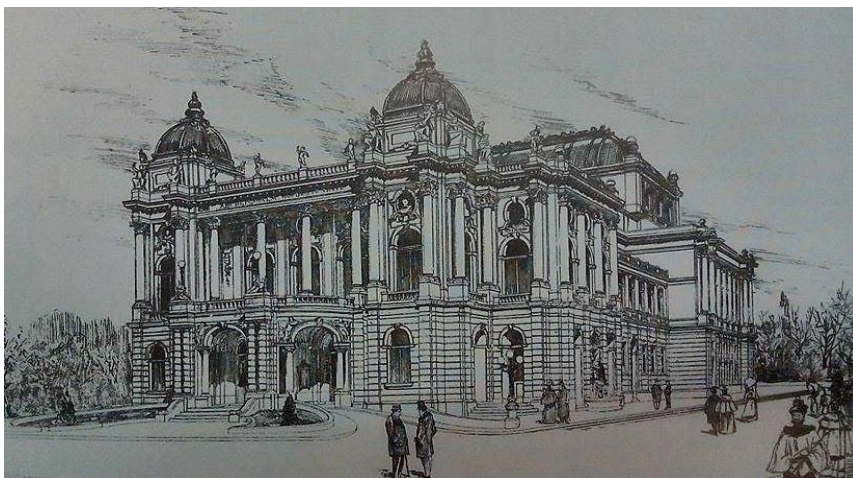
Slika 12. Trg kralja Tomislava, preuzeto: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1627159&page=8>, 08.09.2016.

Slika 13. Dio nacrtu pročelja prijemne zgrade kolodvora, preuzeto: Snješka Knežević, Zelena potkova u Zagrebu, Zagreb, 1996.

Slika 14. Starčevićev trg nekada, preuzeto: https://hr.wikipedia.org/wiki/Star%C4%8Dev%C4%87ev_dom, 08.09.2016.

Slika 15. Perspektivni prikaz narodnog zemaljskog kazališta, preuzeto: Snješka Knežević, Zelena potkova u Zagrebu, Zagreb, 1996.

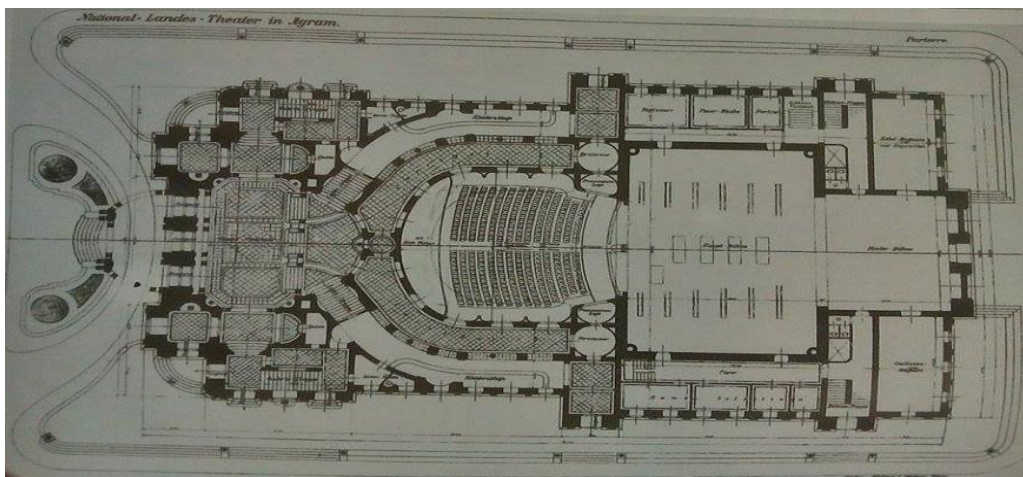
Slika 16. Botanički vrt, preuzeto: <http://www.wish.hr/2014/08/botanicki-vrt-u-zagrebu/>, 08.09.2016.

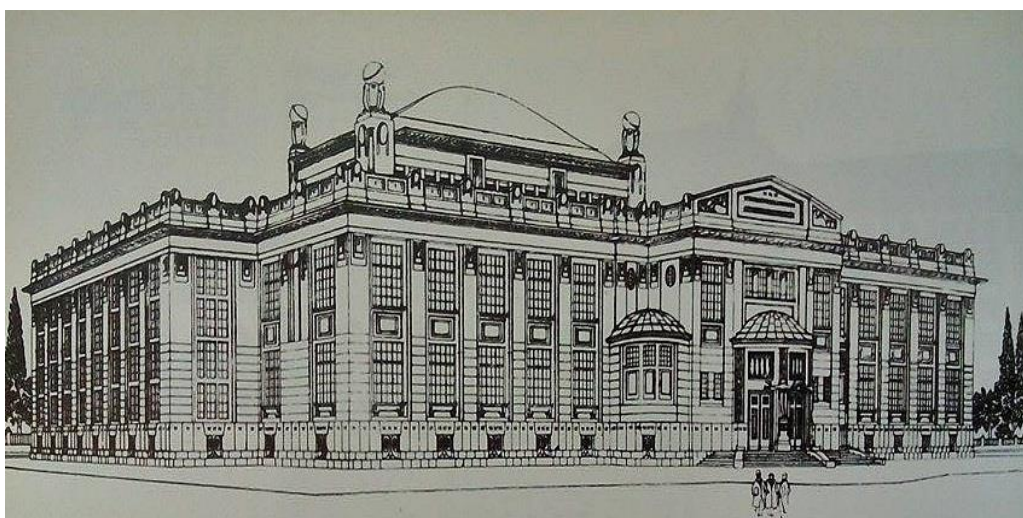
Slika 20. Pogled na kazalište i Trg maršala Tita, preuzeto: <http://atlas.geog.pmf.unizg.hr/gkp/lenuci/index.html>, 08.09.2016

Slika 18. Marulićev trg s kipom Marka Marulića, preuzeto: <http://www.havc.hr/infocentar/novosti/izlozba-popratnog-gradiva-hrvatskog-filmskog-arhiva>, 08.09.2016.

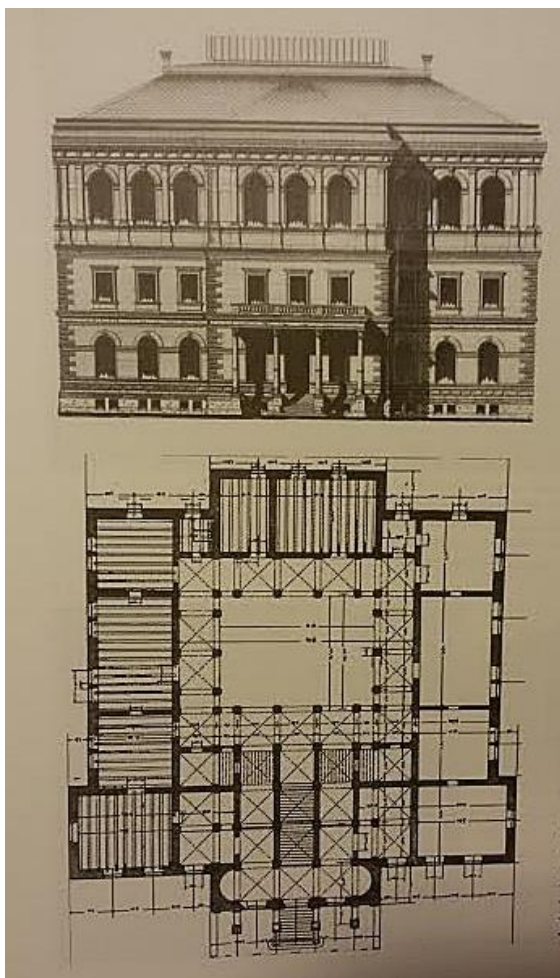
Slika 19. Tlocrt kazališta, preuzeto: Snješka Knežević, Zelena potkova u Zagrebu, Zagreb, 1996.

Slika 21. Natječajni projekt za Sveučilišnu knjižnicu Rudolfa Lubynskog, preuzeto: Snješka Knežević, Zelena potkova u Zagrebu, Zagreb, 1996.

Slika 22. Istočna strana Akademskog trga, preuzeto: Snješka Knežević, Zelena potkova u Zagrebu, Zagreb, 1996.

Slika 23. Palača Akademije, preuzeto: Zlatko Karač, Alen Žunić, Antologijski arhitektonski vodič Zagreba, Zagreb, 2013.

Slika 24. Palača Ljudevita Vranyczanyja, preuzeto: Zlatko Karač, Alen Žunić, Antologijski arhitektonski vodič Zagreba, Zagreb, 2013.